

dr Agnieszka Franczyk

Uniwersytet Opolski

POCZUCIE SIEROCTWA DUCHOWEGO JAKO EFEKT ZANIEDBANIA

THE SENSE OF THE SPIRITUAL ORPHANHOOD AS THE RESULT OF NEGLIGENCE

Streszczenie

Autorka w artykule ukazuje istotę sieroctwa duchowego oraz jego źródła. Dokonuje przeglądu badań nad sieroctwem duchowym. Przedstawia konsekwencje dla rozwoju dziecka wynikające z doświadczenia poczucia osamotnienia. Formułuje także wskazania praktyczne dla rodziców dotyczące budowania prawidłowej więzi z dzieckiem.

Słowa kluczowe: sieroctwo duchowe, zaniedbanie emocjonalne.

Abstract

In this article the author discusses the essence of the spiritual orphanhood and its origins. She provides an overview of academic research concerning the spiritual orphanhood and presents its consequences for the development of a child, which come from the feeling of loneliness. The author also gives practical recommendations for parents concerning the formation of a proper bond with a child.

Key words: spiritual orphanhood, emotional negligence.

Wprowadzenie

Sieroctwo jako zjawisko psychospołeczne może również dotyczyć dzieci, które mieszkają we własnych domach z rodzicami i pozostają pod ich opieką. W sytuacji gdy rodzice nie zaspokajają podstawowych biologicznych i psychicznych potrzeb dziecka, zaniedbują wypełnianie funkcji opiekuńczo-wychowawczej wobec niego, nie interesują się jego sprawami, wynikami w nauce, kontaktami z rówieśnikami, nie troszczą się o jego zdrowie mówimy o tak zwanym sieroctwie społecznym. Jednak sieroctwo może mieć także charakter duchowy. Dzieje się tak, gdy dziecko ma poczucie osamotnienia, braku zrozumienia i akceptacji ze strony rodziców¹. Autorzy opisujący ten rodzaj sieroctwa posługiwali się również takimi terminami, jak: sieroctwo psychiczne, psychologiczne, emocjonalne, subiektywne

¹ A. Maciarz, *Sieroctwo duchowe dzieci*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1991, nr 6, s. 242–243.

czy utajone². Sieroctwo społeczne i duchowe często współwystępują ze sobą, tworząc trudną dla dziecka sytuację niezaspokojenia jego potrzeb w rodzinie oraz braku warunków do rozwoju i wychowania. Sieroctwo duchowe może także pojawić się samoistnie na tle braku zrozumienia i miłości w rodzinie, przy zaspokojeniu potrzeb biologicznych dziecka. Zdarza się, że doświadczają go dzieci ze środowisk rodzinnych funkcjonujących prawidłowo pod względem opiekuńczo-wychowawczym. Jest ono bowiem w wielu przypadkach ukryte za pozorami dobrego współżycia w rodzinie lub oznakami komfortu materialnego³.

W odróżnieniu od sieroctwa społecznego, które jest obiektywnym stanem psychospołecznym dziecka, sieroctwo duchowe jest zjawiskiem subiektywnym⁴. Zależy ono od wewnętrznych przeżyć dziecka, od tego, jak czuje się ono w rodzinie i w jaki sposób spostrzega swoją sytuację. Jego wyznacznikiem jest przeżywanie przez dziecko odtrącenia emocjonalnego⁵. Zarówno członkowie rodziny, jak i najbliższe otoczenie mogą zupełnie inaczej niż dziecko odbierać atmosferę domu, mogą w ogóle nie dostrzegać problemu, z jakim się ono boryka i nawet nie podejrzewać, że doświadczają osamotnienia. Warto zauważyć jednak, że to, czy dane dziecko będzie miało poczucie sieroctwa duchowego, zależy w dużej mierze od jego progu wrażliwości. Zdarza się, że dzieci faktycznie zaniedbane i osamotnione nie doświadczają poczucia sieroctwa duchowego, a żyjące w rodzinie pozytywnie ocenianej pod względem opiekuńczo-wychowawczym przeciwnie⁶.

Poczucie sieroctwa duchowego zawiera trzy sprzężone ze sobą elementy strukturalne: poczucie braku akceptacji emocjonalnej w rodzinie, poczucie braku zrozumienia przez rodziców oraz poczucie osamotnienia w rodzinie⁷. Poczucie osamotnienia u dziecka może pojawić się przede wszystkim jako rezultat niezaspokojenia podstawowych potrzeb warunkujących prawidłowy rozwój człowieka. Chodzi przede wszystkim o potrzeby bezpieczeństwa, przynależności i trwałej więzi emocjonalnej, wsparcia i bliskich relacji z innymi⁸.

1. Źródła sieroctwa duchowego

Podstawowym źródłem sieroctwa duchowego jest zaburzenie więzi emocjonalnej między rodzicami a dzieckiem. Może ono wynikać z zaniedbania emocjo-

² M. Wieszka, *Poczucie sieroctwa duchowego w rodzinie*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1999, nr 5, s. 7.

³ A. Maciarz, *Sieroctwo duchowe...*, s. 242.

⁴ Tamże, s. 242.

⁵ M. Wieszka-Sendyk, *Stan poczucia sieroctwa duchowego dorastających dziewcząt i chłopców oraz wybrane sposoby jego kompensacji* [w:] *Sieroctwo społeczne i jego kompensacja*, red. M. Heine, G. Gajewska, Zielona Góra 1999, s. 73.

⁶ A. Maciarz, *Sieroctwo duchowe...*, s. 243.

⁷ Tamże, s. 242.

⁸ M. Oleś, *Psychologiczna charakterystyka dzieci o wysokim i niskim poczuciu osamotnienia*, „Roczniki Psychologiczne” 2006, nr 9, s. 122.

nalnego. Dotyczy ono sytuacji, gdy rodzice nie wykazują aktywności w zaspokajaniu potrzeb dziecka, nie stwarzają mu bezpiecznej emocjonalnie atmosfery. Zaniedbanie emocjonalne określane jest także jako zaniechanie wynikające najczęściej z ignorancji lub nieodpowiedzialności rodziców, w wyniku którego dziecko nie otrzymuje pozytywnego wsparcia i stymulacji, pozostawione jest samo sobie, nie ma ciepłego emocjonalnie kontaktu fizycznego z rodzicami⁹. Wśród typów zaniedbania emocjonalnego wyróżnia się takie, jak: niewystarczająca uwaga i zainteresowanie dzieckiem – nieokazywanie uwagi wobec potrzeb uczuciowych dziecka, brak emocjonalnego wsparcia, brak zainteresowania dzieckiem, jego aktywnościami i osiągnięciami¹⁰.

W życiu rodzinnym jest wiele czynników mogących sprzyjać zaniedbaniu emocjonalnemu. Są to między innymi: niski poziom świadomości rodziców w zakresie zaspokajania potrzeb dziecka, brak więzi emocjonalnej w rodzinie, postawy odrzucenia i wrogości wobec dziecka, uprzedmiotowienie dziecka, niedojrzała osobowość rodziców, brak umiejętności komunikowania się z dziećmi, niska kultura pedagogiczna rodziców, stosowanie negatywnych metod wychowawczych czy występowanie uzależnień¹¹. Ponadto rodzicielskie zaniedbania w zakresie budowania prawidłowej relacji z dzieckiem wynikać mogą z nastawienia na cele i przeżycia pozarodzinne, z nadmiernego angażowania się w sprawy zawodowe lub towarzyskie, dążenia przede wszystkim do wartości materialnych w życiu rodziny, ale także ze zmęczenia, braku czasu oraz niskiego poziomu świadomości wychowawczej i realizowania autokratycznego i pełnego rygoryzmu stylu wychowania¹². Rodzice często nie zdają sobie sprawy z konsekwencji i skutków ubocznych, wynikających z relacji opartych na łamaniu praw dziecka i naruszających jego godność, nie dostrzegają, że w sensie duchowym ich dziecko czuje się sierotą¹³.

A. Maciarz¹⁴ posłużyła się skalą postaw rodzicielskich M. Plopy i objęła badaniami rodziców 30 dzieci w starszym wieku szkolnym, mających wyraźne poczucie sieroctwa duchowego. Okazało się, że poczucie to warunkują następujące postawy: odrzucenie dziecka i ograniczenie jego autonomii przez większość matek oraz nadmierne wymagania i niekonsekwencja wychowawcza obojga rodziców. Z kolejnych badań autorki¹⁵, w których udział wzięło 92 uczniów

⁹ Cyt. za: E. Jarosz, *Zaniedbywanie dzieci – zaniedbany kontekst dyskursu nad rodzicielstwem* [w:] *Rodzicielstwo w obliczu niepełnosprawności i zaniedbania*, red. J. Bągiel, B. Górnicka, Opole 2014, s. 176.

¹⁰ Tamże.

¹¹ E. Syrek, *Zaniedbanie emocjonalne dzieci jako zagrożenie zdrowia – wybrane aspekty*, „Auxilium Sociale” 2004, nr 1, s. 39.

¹² A. Maciarz, *Sieroctwo duchowe...*, s. 244.

¹³ M. Butrymowicz, *Sieroctwo duchowe uczniów w wieku wczesnoszkolnym a relacje nauczycieli z ich rodzicami*, „Opieka. Wychowanie. Terapia” 2003, nr 2, s. 12.

¹⁴ A. Maciarz, *Sieroctwo duchowe...*, s. 242–244.

¹⁵ A. Maciarz, *Cechy rodzin dzieci z poczuciem sieroctwa duchowego*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1992, nr 8, s. 339–340.

w wieku 14–16 lat, doświadczających poczucia sieroctwa duchowego, wynika, że wspólną właściwością ich rodzin jest ubogość kontaktów psychicznych i więzi emocjonalnych między członkami rodziny, szczególnie między rodzicami i dziećmi. W dużej części rodzin występuje zaburzenie więzi psychoemocjonalnej na tle ustawicznych konfliktów. Brak kontaktu psychicznego rodziców z dziećmi i zaburzenia więzi emocjonalnej między nimi są sprzężone z nieprawidłowym ustosunkowaniem się i zachowaniem rodziców wobec dziecka. Najczęściej występujące nieprawidłowe postawy rodzicielskie to: nadmierny rygorizm, unikanie bądź odrzucenie dziecka, podejrzliwość i nadmierna ingerencja w jego sprawy, ograniczenie autonomii dziecka, brak zainteresowania nim i brak szacunku dla niego.

Trzeba jednak pamiętać, że nie tylko więź z dzieckiem ma kluczowe znaczenie dla jego rozwoju emocjonalno-społecznego, ale także więź między rodzicami, zwana więzią małżeńską. Kiedy rodzice się kochają, odnoszą do siebie z szacunkiem, okazują sobie uczucia, są w stanie tworzyć atmosferę bezpieczeństwa i zaufania. Rodziny takie charakteryzuje stabilność, wrażliwość na wzajemne potrzeby oraz altruizm. Dzieci z poczuciem sieroctwa duchowego postrzegają więź emocjonalną między swoimi rodzicami jako słabą. Ponad połowa matek (55,8%) i 70,5% ojców w percepcji dzieci nie obdarza swego współmałżonka wystarczająco serdecznym uczuciem. Tylko 25,1% badanych dzieci postrzega swoich rodziców jako kochających się¹⁶.

A. Gałkowska¹⁷ na podstawie swych badań dowodzi, że rodzice jako małżonkowie, chcąc tego czy nie, stanowią dla swoich dzieci pierwszy i niepowtarzalny wzór socjalizacyjny. Co więcej, ich pożycie małżeńskie obserwowane w dzieciństwie wywiera znaczący wpływ na rozwój osobowości dzieci, na ich prawidłowe funkcjonowanie w dorosłym życiu. Na podstawie rezultatów badań autorka skonstatowała, że oddziaływanie jakości małżeństwa rodziców na ich dziecko jest wyjątkowo silne, wyjątkowo wielostronne i wyjątkowo długotrwałe. Spostrzegana przez dziecko jakość małżeństwa rodziców wpływa m.in. na ukształtowanie obrazu siebie i poziomu samoakceptacji, na jakość współżycia z innymi ludźmi, na siłę życiowych dążeń i efektywność ich realizowania. Osoby, które małżeństwa swoich rodziców spostrzegały w dzieciństwie jako bardzo szczęśliwe, cechuje nadzwyczajna umiejętność nawiązywania satysfakcjonujących kontaktów z ludźmi, elastyczność w kontaktach interpersonalnych, sprawność działania, ciepło i serdeczność. Osoby te potrafią dobrze radzić sobie w sytuacjach trudnych. Takie cechy osobowości zapewniają im bardzo dobre funkcjonowanie w swoich małżeństwach, rodzinach i w ogóle w społeczeństwie.

¹⁶ A. Maciarz, *Więzi emocjonalne w rodzinach osieroconych duchowo*, „Problemy Rodziny” 1992, nr 6, s. 17.

¹⁷ A. Gałkowska, *Percepcja powodzenia małżeństwa rodziców a społeczny obraz siebie ich dorosłych dzieci*, Lublin 1999.

Tymczasem w rodzinach dzieci z poczuciem osamotnienia opisanych przez M. Gawęcką¹⁸ występowały nieprawidłowe stosunki małżeńskie między rodzicami manifestujące się w braku wzajemnej akceptacji, dezaprobatie dla działań współmałżonka w pełnieniu ról rodzicielskich, rozbieżności w sposobie wychowania i traktowania dziecka. W większości rodzin zaobserwowano brak spójności małżeńskiej. Działania małżonków koncentrowały się na wzajemnym zwalczaniu siebie, podważaniu autorytetu współmałżonka w oczach dziecka.

Na powstanie poczucia osamotnienia u dzieci wpływ miały niewłaściwe cechy osobowości rodziców, takie jak: brutalność, brak opanowania, chwiejność nastrojów, niedostępność, chłód uczuciowy. Rodziców w większości charakteryzowały niepożądane postawy rodzicielskie i stosowali oni niekorzystne metody wychowawcze, między innymi kary cielesne. Ponadto w rodzinach dzieci z poczuciem osamotnienia występowała zarówno u ojców, jak i matek tendencja do przedkładania dobra własnego, indywidualnych celów życiowych i osobistych nad dobro rodziny, a tym samym nad dobro dziecka. Niewłaściwy stosunek emocjonalny rodziców do dzieci z poczuciem osamotnienia wynikał, jak potwierdziły badania, z wyniesionych przez rodziców z ich dzieciństwa nieprawidłowych wzorów ustosunkowań emocjonalnych ich rodziców w stosunku do nich¹⁹.

2. Skutki zaburzeń więzi

Gdy więź rodzic–dziecko jest niewystarczająca, dzieci mogą doświadczać chronicznego osamotnienia i niezadowolenia z relacji z rodzicami. Może to skutkować trudnościami w funkcjonowaniu w szkole i w kontaktach z rówieśnikami, w nawiązywaniu kontaktów w okresie dojrzewania, w podejmowaniu zadań związanych z wiekiem w nowych sytuacjach społecznych²⁰. M. Oleś²¹ podjęła próbę scharakteryzowania dzieci o wysokim i niskim poczuciu osamotnienia. Objęła badaniami 90 dzieci w wieku 11–13 lat. Na podstawie wyników uzyskanych na skali osamotnienia wyodrębniła dwie skrajne podgrupy: dzieci osamotnione (wysoki wynik) i dzieci towarzyskie (niski wynik). Badania pokazały, że dzieci o wysokim poczuciu osamotnienia są bardziej zamknięte w sobie, emocjonalnie wrażliwe, nieśmiałe, submisyjne i refleksyjne w porównaniu z dziećmi towarzyskimi. Charakteryzuje je podwyższone napięcie nerwowe, skłonność do obwiniania siebie i niska samoocena. Wykazują obniżony nastrój i pesymistyczne nastawienie do przyszłości.

¹⁸ M. Gawęcka, *Poczucie osamotnienia dziecka w rodzinie własnej*, Toruń 2005, s. 219.

¹⁹ Tamże, s. 218–219.

²⁰ M. Oleś, *Psychologiczna charakterystyka dzieci o wysokim i niskim poczuciu osamotnienia*, „Roczniki Psychologiczne” 2006, nr 9, s. 122, 124.

²¹ Tamże, s. 121–139.

Dziecko, które czuje się niekochane, myśli, że jest niewiele warte, uważa, że nie zasługuje na akceptację rodziców, nie wie, co ma robić, by być kochanym i akceptowanym i często boryka się z poczuciem winy²². Z badań M. Sendyk²³ nad funkcjonowaniem w szkole dorastających dzieci, które doznają poczucia osierocenia w swoich własnych domach, wynika, że mają one poważne trudności w przystosowaniu się do warunków szkolnych. Dane uzyskane za pomocą kwestionariusza CBI Schaefera i Aronsona pokazują, że cechami najbardziej utrudniającymi przystosowanie okazały się: roztargnienie, nerwowość oraz niska wytrwałość w realizacji zadań. Dzieci z poczuciem osierocenia duchowego charakteryzuje także obniżona motywacja do nauki. Szczególnie słabo rozwinięte są u nich takie przejawy motywacji, jak: aktywność intelektualna, samodzielność w pracy, wytrwałość oraz koncentracja uwagi. Ponadto 65% badanych przejawiało niską aktywność społeczną na terenie klasy i szkoły. Badani dość często narażeni byli na obojętność ze strony kolegów i na antypatię. Niejednokrotnie zajmowali niekorzystne pozycje społeczne w nieformalnej strukturze swoich klas szkolnych. Jeśli chodzi o relacje emocjonalne dzieci osamotnionych w swych rodzinach z nauczycielami, stwierdzono, że najczęściej były one obojętne lub negatywne²⁴.

Dzieci mające zaburzone relacje z rodzicami, emocjonalnie odrzucane przez rodziców wykazują często postawę lękową i wrogość. Sytuacja ta zwiększa prawdopodobieństwo niewłaściwego ukształtowania się ich osobowości i nieprawidłowej socjalizacji. Niezaspokojenie emocjonalnych potrzeb dzieci powoduje u nich poczucie osamotnienia, które sprzyja obniżonemu poczuciu własnej wartości. Dzieci takie bywają nadpobudliwe ruchowo, często ich zachowania są powodowane nieracjonalnymi motywami. Ich postępowanie wskazuje na zaburzenia emocjonalno-motywacyjnej sfery osobowości²⁵.

W rodzinach zaniedbujących często zdarza się, że starsze dzieci wcześniej dążą do usamodzielnienia i opuszczają rodziców. Podejmują różne działania, uciekają z domu, zakochują się i rozpoczynają współżycie seksualne lub wchodzi w kontakt z grupami przestępczymi. Dzieje się tak na skutek niezaspokojonych potrzeb z dzieciństwa. Zdarza się, że młode dziewczyny, próbujące wejść w dorosłość, wybierają towarzystwo osób o podobnych problemach i na przykład przedwcześnie zachodzą w ciążę. W efekcie zaczynają powtarzać względem swych dzieci wzorce rodziców²⁶.

²² M. Butrymowicz, *Sieroctwo duchowe uczniów w wieku wczesnoszkolnym...*, s. 12.

²³ M. Sendyk, *Społeczne przystosowanie dzieci z poczuciem sieroctwa duchowego*, Kraków 2001.

²⁴ M. Sendyk, *Osamotnienie dziecka w rodzinie*, „Małżeństwo i Rodzina” 2003, nr 4, s. 23–24.

²⁵ S. Cudak, *Znaczenie więzi emocjonalnych w rodzinie dla prawidłowego funkcjonowania dzieci*, „Pedagogika Rodziny” 2012, nr 2, s. 35.

²⁶ J. Brągiel, *Zaniedbanie dziecka w rodzinie*, „Roczniki Socjologii Rodziny” 1998, t. X, s. 282.

3. Kompensacja sieroctwa duchowego

K. Gania²⁷ postanowiła sprawdzić, jak z osamotnieniem radzą sobie uczniowie szkoły podstawowej oraz młodzież licealna. Analizie poddano dane pochodzące od 140 osób. W badaniach wykorzystano inwentarz sposobów radzenia sobie z samotnością. Sposoby radzenia sobie z poczuciem osamotnienia zakwalifikowano do trzech kategorii: a) zachowania skoncentrowane na zadaniu, b) zachowania skoncentrowane na emocjach, c) zachowania skoncentrowane na unikaniu. Okazuje się, że dzieci najczęściej wybierały zachowania ukierunkowane na zadanie. Jako częste wskazano także zachowania polegające na unikaniu. Te dwa rodzaje strategii okazały się najbardziej popularne wśród badanych dzieci i nierzadko współwystępowały ze sobą. Badani chcąc zaradzić poczuciu osamotnienia, poszukiwali kontaktu z rówieśnikami, odwiedzali przyjaciół i przypominali sobie, jak kiedyś radzili sobie w podobnych sytuacjach. Jednocześnie prawie równie często stosowali strategie polegające na unikaniu, do których zaliczono oglądanie telewizji, granie w gry komputerowe lub „branie się w garść” i siadanie do lekcji²⁸.

Uczniowie szkół średnich najczęściej stosowali strategie zadaniowe oraz skoncentrowane na unikaniu. Trzykrotnie częściej niż dzieci podejmowali zadania ukierunkowane na emocje. Poza badaniem kwestionariuszowym respondenci mieli możliwość wypowiedzenia się na temat stosowanych przez siebie zachowań zaradczych. Wśród odpowiedzi dominowały strategie zadaniowe (spotkanie z kolegami, rozmowa z bliską osobą, rozmowa z Panem Bogiem) oraz strategie unikowe (sprzątanie, oglądanie czasopism lub ulubionych filmów, jedzenie słodyczy, samotny spacer, słuchanie muzyki). Zauważono, że tylko nieliczni badani szukali oparcia u rodziców²⁹.

M. Weszka³⁰ postanowiła sprawdzić, jakie sposoby kompensacji sieroctwa duchowego stosują uczniowie liceów i zasadniczych szkół zawodowych. Posłużyła się metodą sondażu diagnostycznego. Z grupy 360 osób badanych wyłoniono 28 uczniów z poczuciem sieroctwa duchowego. Szczegółowa analiza danych pozwoliła na stwierdzenie, że młodzież o niezaspokojonych potrzebach emocjonalnych w rodzinie najczęściej kompensuje je w sposób negatywny lub nieakceptowany społecznie, poprzez nadużywanie alkoholu, kontakt z narkotykami, ucieczki z domu i próby samobójcze. Co ciekawe, trzy czwarte uczniów szkoły zawodowej stwierdziło, że bez alkoholu nie potrafią się bawić. Większość młodzieży wyraziła przekonanie, że alkohol to doskonały środek na podwyższenie samooceny i po-

²⁷ K. Gania, *Jak sobie radzą z osamotnieniem w rodzinie dzieci i dorastająca młodzież*, „Małżeństwo i Rodzina” 2003, nr 4, s. 25–27.

²⁸ Tamże, s. 26–27.

²⁹ Tamże, s. 27.

³⁰ M. Weszka, *Kompensacja poczucia sieroctwa duchowego u nastolatków*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1994, nr 10, s. 32–33.

prawę nastroju. Dla niewielkiej części badanych, mającej poczucie sieroctwa duchowego, sposobem kompensacji było uprawianie hobby: gra na gitarze, czytanie książek, słuchanie muzyki, uprawianie sportów. Metodą kompensacji dla znacznej części młodzieży było także uczestnictwo w grupach nieformalnych, w tym w subkulturach młodzieżowych, takich jak punki, metalowcy czy rockersi³¹.

4. Sposoby zapobiegania osamotnieniu

Próbując odpowiedzieć na pytanie, co należy robić, aby nie dopuścić do powstania sytuacji, w której dziecko czuje się nieakceptowane, nierozumiane i osamotnione przez rodziców, trzeba zwrócić uwagę na kilka kwestii. Po pierwsze warto, żeby rodzice przyjrzeni się temu, jakie postawy rodzicielskie prezentują w kontekście swoich własnych doświadczeń z dzieciństwa. Ponieważ badania pokazują, że wzorce postępowania zaczerpnięte z domów rodzinnych są często bezwiednie powielane w rodzinach tworzonych przez dorosłe już dzieci, warto świadomie przeciwstawić się tym wpływom, zwłaszcza jeśli były negatywne i pracować nad bardziej skutecznymi metodami wychowawczymi. Od świadomości i kultury pedagogicznej rodziców zależy to, jak będą traktować swoje dziecko. Po drugie dla szczęścia dziecka duże znaczenie ma również jakość związku małżeńskiego rodziców. W związku z tym małżonkowie chcąc spełniać się w roli rodzicielskiej, powinni najpierw zadbać o relację między sobą, o to, by charakteryzowała ją miłość, zgodność, spójność i wzajemny szacunek. Stabilne środowisko rodzinne daje podstawę do budowania więzi z dzieckiem opartej na akceptacji i zaufaniu.

Konieczne jest, aby rodzice już od pierwszych chwil życia dziecka budowali z nim więź opartą na miłości wyrażonej poprzez bliskość fizyczną. Profesor D. Servan-Schreiber³², neuropsychiatra, twierdzi, że miłość jest jak potrzeba biologiczna. W swej książce opisał ciekawe zdarzenie, które daje podstawę do tego, by tak sądzić. Otóż w latach osiemdziesiątych XX w. postęp w medycynie, który dokonał się w zakresie reanimacji, umożliwił ratowanie wcześniaków. Noworodki umieszczano w hermetycznie zamykanych inkubatorach, w których zapewniano im warunki niezbędne do życia. Zauważono jednak, że układ nerwowy dzieci źle znosi niezbędne zabiegi, którym były poddawane i dlatego naucono się leczyć je bez kontaktu fizycznego, a na inkubatorach zamieszczono informację: „Nie dotykać”. Pielęgniarki mimo rozpaczliwych krzyków dzieci, które docierały do nich mimo dźwiękoszczelnej izolacji inkubatorów, stosowały się posłusznie do zaleceń. Odnotowano jednak, że pomimo idealnej temperatury, odpowiedniej zawartości tlenu, promieni ultrafioletowych oraz wyliczonego w miligramach pokarmu noworodki nie przybierały na wadze. Lekarze i nau-

³¹ Tamże.

³² D. Servan-Schreiber, *Zdrowiej! Pokonaj lęk, stres i depresję*, Warszawa 2010.

kowcy nie potrafili wyjaśnić tego zjawiska, ale zaobserwowali, że dzieci po wyciążnięciu z inkubatorów bardzo szybko dochodziły do prawidłowej wagi. Pewnego razu na jednym z amerykańskich oddziałów noworodkowych zauważono, że niektóre dzieci przybierają jednak na wadze już w inkubatorze. Rozpoczęto dochodzenie mające na celu ustalenie, skąd biorą się te różnice między dziećmi. Okazało się, że wszystkimi prawidłowo rozwijającymi się noworodkami opiekowała się jedna pielęgniarka, która niedawno podjęła pracę na oddziale i miała nocne dyżury. Podczas rozmowy przyznała się, że mimo zakazu głaskała małych pacjentów po plecach, by ich uspokoić. Ponieważ nie wystąpiła żadna z negatywnych reakcji, przed którymi ją przestrzegano, a dzieci przestawały płakać, w dalszym ciągu postępowała tak samo³³.

Niedługo po tym wydarzeniu profesor S. Schanberg wraz ze współpracownikami z Uniwersytetu Duke'a przeprowadził serię eksperymentów na małych szczurach oddzielonych od matek bezpośrednio po urodzeniu. Dowiódł, że na skutek braku kontaktu fizycznego każda komórka wchodząca w skład organizmu przestaje się rozwijać i popada w stan uspienia. Z kolei jeśli każdego małego szczurka delikatnie głaskać po grzbiecie wilgotnym pędzelkiem w sposób przypominający ruchy języka samicy, produkcja enzymów zostaje wznowiona i następuje odblokowanie procesu wzrostu³⁴. Oznacza to, że kontakt emocjonalny i dotykowy jest niezbędny dla prawidłowego rozwoju, a nawet przeżycia.

Kształtowanie więzi emocjonalnych we wspólnocie rodzinnej jest niezwykle ważnym zadaniem rodziców. Dziecko poczucie więzi emocjonalnej uzyskuje przede wszystkim przez bliskie współżycie z rodzicami i rodzeństwem. Rodzi się ono w oparciu o dobrą atmosferę domu rodzinnego i miłość okazywaną dziecku przez najbliższych³⁵. Niezwykle ważne jest, aby rodzice kształtowali w dziecku poczucie, że jest kochane, by zachęcali je do rozmów i zwierzeń, by interesowali się jego sprawami i przeżyciami. Powinni włączać je w sprawy rodziny i domu³⁶. Przede wszystkim jednak powinni poświęcać dziecku uwagę i czas.

Podsumowanie

Sieroctwo duchowe może być efektem zaniedbań w sferze emocjonalnej nie tylko w relacji rodzic–dziecko, ale także może wynikać z niezaspokojenia potrzeb psychicznych rodziców w okresie, kiedy sami byli dziećmi. Kolejnym źródłem sieroctwa duchowego dzieci może być na przykład pełna konfliktów relacja małżonków lub ich nastawienie na cele pozarodzinne, brak umiejętności wy-

³³ Tamże, s. 187–188.

³⁴ S. Schanberg, *Genetic basis for touch effects* [w:] *Touch in Early Development*, red. T. Field, New York 1995, s. 67–79.

³⁵ S. Cudak, *Znaczenie więzi emocjonalnych w rodzinie...*, s. 32.

³⁶ M. Wieszka, *Poczucie sieroctwa duchowego...*, s. 8.

chowawczych czy takie cechy, jak infantylnizm, nieodpowiedzialność i chłód uczuciowy. Niemniej jednak każdy dorosły człowiek, któremu zależy na byciu dobrym rodzicem, ma wiele możliwości rozwijania swoich kompetencji wychowawczych, między innymi poprzez czytanie książek, poradników, udział w warsztatach, akademiach wychowania oraz prelekcjach poświęconych budowaniu relacji z dzieckiem. Działania takie dają szansę na wzrost świadomości pedagogicznej i zwiększenie wrażliwości na potrzeby dziecka.

Bibliografia

- Brańiel J., *Zaniedbanie dziecka w rodzinie*, „Roczniki Socjologii Rodziny” 1998, t. X.
- Butrymowicz M., *Sieroctwo duchowe uczniów w wieku wczesnoszkolnym a relacje nauczycieli z ich rodzicami*, „Opieka. Wychowanie. Terapia” 2003, nr 2.
- Cudak S., *Znaczenie więzi emocjonalnych w rodzinie dla prawidłowego funkcjonowania dzieci*, „Pedagogika Rodziny” 2012, nr 2.
- Galkowska A., *Percepcja powodzenia małżeństwa rodziców a społeczny obraz siebie ich dorosłych dzieci*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1999.
- Gania K., *Jak sobie radzą z osamotnieniem w rodzinie dzieci i dorastająca młodzież*, „Małżeństwo i Rodzina” 2003, nr 4.
- Gawęcka M., *Poczucie osamotnienia dziecka w rodzinie własnej*, Wyd. MADO, Toruń 2005.
- Jarosz E., *Zaniedbywanie dzieci – zaniedbany kontekst dyskursu nad rodzicielstwem* [w:] *Rodzicielstwo w obliczu niepełnosprawności i zaniedbania*, red. J. Brańiel, B. Górnicka, Wyd. UO, Opole 2014.
- Maciarz A., *Cechy rodzin dzieci z poczuciem sieroctwa duchowego*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1992, nr 8.
- Maciarz A., *Sieroctwo duchowe dzieci*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1991, nr 6.
- Maciarz A., *Więzi emocjonalne w rodzinach osieroconych duchowo*, „Problemy Rodziny” 1992, nr 6.
- Oleś M., *Psychologiczna charakterystyka dzieci o wysokim i niskim poczuciu osamotnienia*, „Roczniki Psychologiczne” 2006, nr 9.
- Schanberg S., *Genetic basis for touch effects* [w:] *Touch in Early Development*, red. T. Field, Lawrence Erlbaum Associates, New York 1995.
- Sendyk M., *Osamotnienie dziecka w rodzinie*, „Małżeństwo i Rodzina” 2003, nr 4.
- Sendyk M., *Spoleczne przystosowanie dzieci z poczuciem sieroctwa duchowego*, Impuls, Kraków 2001.
- Servan-Schreiber D., *Zdrowiej! Pokonaj lęk, stres i depresję*, Wyd. A. Kuryłowicz Albatros, Warszawa 2010.
- Syrek E., *Zaniedbanie emocjonalne dzieci jako zagrożenie zdrowia – wybrane aspekty*, „Auxilium Sociale” 2004, nr 1.
- Weszka M., *Kompensacja poczucia sieroctwa duchowego u nastolatków*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1994, nr 10.
- Weszka M., *Poczucie sieroctwa duchowego w rodzinie*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1999, nr 5.
- Weszka-Sendyk M., *Stan poczucia sieroctwa duchowego dorastających dziewcząt i chłopców oraz wybrane sposoby jego kompensacji* [w:] *Sieroctwo społeczne i jego kompensacja*, red. M. Heine, G. Gajewska, Wyd. WSP TK, Zielona Góra 1999.